

Милча Мадих

АРХИВСКА ГРАЂА ОД ИЗУЗЕТНОГ ЗНАЧАЈА У ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ ВАЉЕВО И МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ПОСЕБНИХ МЕРА ЗАШТИТЕ

Кључне речи: архивска грађа, заштита, категоризација, микрофилмовање, конзервација, рестаурација, дигитализација.

Категоризација архивске грађе, као културног добра од изузетног значаја, је поступак валоризације докумената, делова архивских фондова или фондова као целине, у складу са утврђеним критеријумима о њиховом значају за националну и светску културу и науку. Доношење одлуке о утврђивању архивске грађе од изузетног значаја је у надлежности Скупштине Републике Србије, а остварује се на предлог Архива Србије, као матичне националне установе у области заштите архивске грађе, као културног добра, која доноси одлуку о утврђивању архивске грађе од великог значаја. Сврха категоризације јесте примена одговарајућих мера заштите и начина коришћења архивске грађе у архивима или у поседу других субјеката. Законом о културним добрима Републике Србије (Сл. гласник РС бр. 71/1994), утврђивање културних добара од великог и изузетног значаја регулише се члановима 56 – 58, а упис у Регистар културних добара од 59. до 64. члана. Архив Србије, као матична установа, утврђује посебним правилником, услове и начин примене мера техничке заштите архивске грађе од изузетног и великог значаја (члан 111 наведеног закона), чиме би требало да буде остварена посебна заштита категорисане архивске грађе.

Категоризација архивске грађе од изузетног значаја, која се налази у архивима Србије, обављена је у два наврата. Први пут, одлуку о утврђивању архивске грађе од изузетног значаја донело је Извршно веће Социјалистичке Републике Србије (Сл. гласник бр. 18/1979) а на основу тада важећег Закона о заштити културних добара из 1977. године (члан 72). Другом одлуком, Народна скупштина Републике Србије је, 1998. године, допунила и проширила листу архивске грађе од изузетног значаја (Сл. гласник бр. 42/1998). Овим

одлукама постављене су обавезе пред архиве, као установе надлежне да примењују посебне мере заштите категорисане архивске грађе која се налази у њиховом поседу.

На основу наведених одлука, у Историјском архиву Ваљево архивском грађом од изузетног значаја утврђени су следећи архивски фондови и збирке:

1. "Начелство округа ваљевског – Ваљево 1941-1944" ; 7 књига, 5 архивских кутија списа, 1,1 метара дужних,
2. "Окружни народни одбор Ваљево – Ваљево 1944-1947", 123 књиге, 140 архивских кутија списа, 18 метара дужних,
3. "Окружни суд Ваљево – Ваљево 1923-1918", 285 књига; регистара, деловодних протокола, Суда за ратну штету и друге, 3592 кутије списа, 373, 4 метара дужних,
4. "Срески комитет Савеза комуниста Ваљево – Ваљево 1945-1968", 41 књига, 94 архивских кутија списа, 13, 5 метара дужних,
5. "Удружење занатлија за срез ваљевски и подгорски – Ваљево 1911-1918", 2 књиге и 1 кутија списа, 0,2 метра дужна,
6. "Ваљевска трговачка омладина – Ваљево 1885-1941", 31 књига, 5 архивских кутија списа, 1,5 метара дужних,
7. "Збирка матичних књига рођених, венчаних и умрлих, 1936-1916" (касније архивистичком обрадом Збирка је разврстана у 19 фондова Црквених општина), 236 матичних књига, 12 метара дужних,
8. "Збирка мемоарске грађе и документа о радничком покрету и народноослободилачкој борби 1931-1990", 3 кутије списа, 0,3 метара дужних грађе,
9. "Збирка фотографија“ 19. и 20. век, око 1500 фотографија и 7 албума,
10. "Збирка микрофилмова 1836- ", 62442 микроснимака,
11. Збирка одборских седница: „Слоге ваљевских радника 1883-1902" (формиран фонд после категорисања грађе), 6 књига, 0,3 метара дужних,
12. "Лична преписка Проте Матије Ненадовића" – (формиран лични фонд „Прота Матеја Ненадовић 1777-1854"), 2 кутије списа, 0,2 метара дужних,
13. "Збирка Varia 1832-1990", 25 кутија списа, 2,5 метара дужна,
14. "Збирка плаката 1906- ", 0,7 метара дужних.

Сумирањем архивске грађе која је добила статус „изузетан значај“, долазимо до бројке од шест фондова и осам збирки које садрже: 743 књиге и 3909 архивских кутија списа (428,1 м¹). Из овога произилази да архивска грађа од изузетног значаја представља једну петину (24%) од укупне количине грађе која се налази у депоу Архива (1790 м¹). Не улазећи у оправданост и реално процењену вредност толике количине грађе, Архив се нашао пред одговорним и озбиљним задатком да обезбеди одговарајуће услове и опрему за прописану заштиту.

Посебне мере физичког обезбеђења и техничке заштите

Посебне мере техничке заштите архивске грађе од изузетног значаја утврђује Архив Србије као матична организација у области заштите архивске грађе.

Обзиром на обим и количину архивске грађе, која је овим одлукама добила статус архивске грађе од изузетног значаја, поставио се проблем одговарајуће физичке и техничке заштите исте. У постојећим просторним условима, са постојећом опремом и финансијским средствима које је реално могуће обезбедити за ове намене, тешко је, у догледно време, створити неопходне услове и применити одговарајуће мере заштите.

У складу са просторним условима, расположивом опремом и финансијским средствима Историјски архив Ваљево је у претходних петнаестак година предузимао посебне мере заштите и физичког обезбеђења архивских фондова, збирки и појединачних архивалија категорисаних као архивска грађа од изузетног значаја.

Смештај и физичко обезбеђење

Архивска грађа која је горе наведеним одлукама стекла статус грађе од изузетног значаја, смештена је са осталом архивском грађом, углавном у истим условима.

Имајући у виду обим архивске грађе која је добила статус изузетног значаја и ограничене смештајне могућности у депоу (550 квадратних метара корисне површине), опреме за техничку заштиту и физичко обезбеђење у затвореним металним ормарима, одговарајућа заштита обезбеђена је за минимални део архивалија ове категорије. Црквене матичне књиге (236), два најстарија документа из 1807. и 1809. године и 97 старих и ретких књига из састава архивске библиотеке су смештени у посебним ормарима, док су микрофилмови дуплицирани и чувају се у затвореним касетама у депоу и архивској библиотеци, раздвојени у различитим објектима. Остала грађа од изузетног значаја није посебно физички одвојена у депоу, нити су створени услови да буде смештена у посебно обезбеђене и затворене металне ормаре. У депоу као и у осталим објектима у којима се налази архивска грађа, или где се врши њено сређивање, у библиотеци и читаоници, инсталирани су аутоматски дојављивачи пожара и противпровални алармни уређаји. Све просторије у којима се налази архивска грађа опремљене су прописаним апаратима за гашење пожара. Објекти Архива лоцирани су у ограђеном простору, али без сталног физичког обезбеђења, посебно после радног времена и у нерадне дане. То је проблем који прати Архив од његовог оснивања. Недостатак финансијских средстава, посебно одговарајућег стамбеног простора за домара, лице које би стално боравило у кругу Архива и обављало послове физичког обезбеђења објеката и архивске грађе, главни је разлог оваквог стања. Увођењем централног грејања у просторије депоа, тек од 2002. године, микроклиматски услови су задовољавајући, што се контролише инсталираним хигро-термометром.

Мере техничке заштите

Ограничене могућности примене посебних мера заштите, у првом реду због недостатка финансијских средстава за набавку одговарајуће опреме, едуковање кадрова за ове послове и недостатак одговарајуће стратегије у области техничке заштите архивалија у архивима, условили су скромне резултате на том плану и у овом Архиву. Релативно највише пажње посвећено је микрофилмовању, повезивању архивских књига, а знатно мање је урађено на конзервацији и рестаурацији највреднијих и оштећених архивалија и библиотечке грађе.

Микрофилмовање као мера техничке заштите

Имајући у виду скромне изворе финансирања укупне делатности на заштити архивске грађе у последњих петнаест година, остварено је микрофилмовање црквених матичних књига (231) са око 60.000 страница и још 2.000 снимака документа из збирки, који припадају највећим делом грађи која је проглашена изузетно значајном. Овај посао обављан је у више фаза и од различитих извођача, неуједначеног је квалитета микрофилмова у ролнама или микро-фишевима. Код коришћења микрофилмоване грађе, у употреби су два микрочитача слабијег квалитета, што отежава њено коришћење и изазива извесно несналажење и нерасположење код корисника. Микрофилмовање целокупне грађе која има статус „изузетни значај“, а налази се у депоима овог Архива, захтева значајна финансијска средства до којих је у садашњим околностима финансирања тешко доћи.

Конзервација и рестаурација

За обављање послова конзервације и рестаурације, у овом Архиву не постоје потребни услови а ни обим потреба није такав да захтева формирање лабораторије са одговарајућом опремом и кадром, чије едуковање је дуготрајно и скупо. У досадшњој пракси најугроженије и оштећене архивалије су повераване лабораторији за конзервацију и рестаурацију Архива Србије, која је уз пуно разумевање за ургентном интервенцијом, а у складу са сопственим могућностима, вршила услуге за потребе Историјског архива Ваљево.

У последњих дванаест година обављена је конзервација са кожним повезом; три књиге судских протокола и десет црквених матичних књига, два најстарија документа из 1807. и 1808. (два предмета из грађе Окружног суда) и четири књиге из архивске библиотеке, мајсторско писмо, диплома занатске коморе и повеља о проглашењу народног хероја. Књиге судских протокола из 1834-1835. и 1840-1841. године предате су на конзервацију после поплаве у депоу, изазване пуцањем водоводне цеви на хидранту, што је захтевало крајње опрезно и стручно приступање адекватној заштити. Стручни увид надзорног органа матичног Архива Србије над стањем црквених матичних књига које су примљене у Архив, обављен је 1990. године, када је установљено да од 174 до

тада преузетих књига, 46 треба подвргнути потпуној рестаурацији, 27 парцијалној рестаурацији са повезом, 32 преповезати и 2 књиге парцијално рестаурирати без повезивања. Треба напоменути да је у међувремену преузето, од надлежних матичних служби, још 62 књиге, над којима није обављен стручни надзор, међу којима свакако има мање или више оштећених. Јасно је колико посла на рестаурацији и конзервацији још предстоји, посебно имајући у виду податак да је тек 10 најоштећенијих књига предато надлежној лабораторији Архива Србије 2000. године на поступак одговарајуће заштите.

Дигитализација и примена рачунара

Брзи развој и све веће могућности примене рачунара, скенера и дигиталних камера уз одговарајуће програме, отвара широке и знатно јевтиније могућности заштите архивске грађе, нарочито приликом њеног коришћења. Уз адекватно опремање Архива и едукацију кадрова за примену нових технологија, стварају се услови за ефикаснију заштиту архивске грађе и једноставнији и шири приступ заинтересованим субјектима у њеном коришћењу. Могућност набавке неопходне опреме, рачунара, скенера, дигиталних камера је реално све доступнија, тако се може рачунати на реалност примене ових технологија на заштити архивалија од оштећења приликом манипулације и коришћења а тиме једноставније и шире могућности коришћења архивске грађе од изузетног значаја.

Закључна разматрања

Полазећи од законом утврђених обавеза ималаца архивске грађе, на заштити категорије грађе „од изузетног значаја“, Историјски архив Ваљево као организација надлежна у овој области, поседује знатну количину архивске грађе ове категорије и законску обавезу да је на прописан начин чува и штити, не ускраћујући могућност коришћења исте. Имајући у виду обим и количину фондова и збирки који су добили овај статус, потребно је обезбедити одговарајуће услове и опрему за смештај, чување, посебну заштиту и могућност безбедног коришћења исте. Досадашње скромне финансијске могућности које су издвајане за ове намене, нису биле довољне за остваривање потребних услова за адекватну заштиту архивске грађе од изузетног значаја.

У наредном периоду биће потребно значајније издвајање финансијских средстава за ове намене уз избор најмодерније опреме, едукацију кадрова за рад на заштити уз примену нових и по могућности јевтинијих метода, као што су дигитализација и скенирање, што ће омогућити једноставнији, бржи и безбеднији приступ документу и његову квалитетнију заштиту, посебно приликом његовог коришћења. Финансирање регионалних архива из општинских буџета једва омогућава покривање минималних трошкова пословања што знатно отежава и онако незавидан материјални положај Архива, док о издвајању значајнијих средстава за ове намене од стране општина нема реалних изгледа.

Литература:

1. др Вера Радосављевић и Радмила Петровић: „Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе и музејских предмета од текстила и коже“, Архив Србије и Архив Војводине, Београд 2002.
2. др Вера Радосављевић: „Заштита и чување библиотечке и архивске грађе“, Народна библиотека Србије, Београд 1981.
3. Архивски преглед, 1994-1995, 1-4, Милић Петровић: „Категоризација архивске грађе“ (стр. 17-31), Радмила Петровић: „Посебна заштита архивске грађе од изузетног и великог значаја“ (стр. 33-42)
4. Архивски преглед, 1996-1997, 1-4, „Закон о културним добрима (с објашњењима), стр. 99.
5. Мирјана Кљајић – Његован Кљајић: „Правни систем заштите културних добара у Србији“, ЈП „Службени гласник“ са п.о. Београд, 1996.
6. Архивски преглед, 1998-1999, 1-4, „Категоризација архивске грађе“ (стр. 129-185)